

Schweizerhaus grófký Chotekovej v Dolnej Krupej

V roku 1906 pribudla na panstve šľachtickej rodiny Chotekovcov v Dolnej Krupej stavba s nezameniteľným až pitoreskným vzhľadom, ktorá miatla v nasledujúcich rokoch návštevníkov. Objekt existoval pomerne krátko, len o niečo viac ako štyri desaťročia, po celý čas však na seba pútal pozornosť hostí i návštevníkov. Schweizerhaus či takzvaný horný kaštieľ pripomínal skôr ako obydlie s hospodárstvom, skanzen či múzeum. Okrem prvotného praktického účelu práve to bola z dnešného pohľadu jeho pridaná hodnota. Taký bol iste aj zámer investorky, ktorou bola grófká Mária Henrieta Choteková. Nové obydlie bolo navrhnuté aj ako hospodárske a správne zázemie zamýšľanej ružovej záhrady. Kým na slávne rozárium v Dolnej Krupej sa nezabudlo, pamiatka na zvláštne grófkino obydlie takmer zanikla.

Horný kaštieľ, pohľad na časť západného a severného krídla (vľavo dvere a okná jedálne, v strede podbránie „úkol“, okná s okenicami na „múzeu“, predstavaný portál, vpravo studňa)

Upper Manor House, view of the western and northern wings

Henrieta Choteková sa narodila 24. novembra 1863 v Dolnej Krupej manželom Rudolfovi a Márii, rodenej Khevenhüller-Metschovej. Jej starý otec Herman sa v roku 1813 priženil do Dolnej Krupej, keď si vzal za manželku Henrietu Brunsvikovou (Brunschwicks), dcéru majiteľa tunajšieho panstva Jozefa Brunsvika.

Henrieta mala dve sestry a brata a rodičom záležalo na čo najlepšom vzdelaní detí. A aj keď v tom čase platili pre výchovu mladých šľachtícien striktné pravidlá, u dolnokrupských Chotekovcov badáme liberálnejší prístup. Rozvoju umeleckých sklonov svojich dcér nebránili, Henrieta veľa cestovala, účinkovala v divadelných predstaveniach a žila bohatým spoločenským životom. Ako prvorodenú ju nenútili vydať sa, čo v čase, keď bol vydaj jedným z osvedčených spôsobov, ako zabezpečiť budúcu prosperitu rodiny, nebolo celkom bežné. Henrietu nečakal osud podobný stovkám šľachtických dcér vo vtedajšej monarchii. Bola krásna, pochádzala z bohatej, urodzenej a váženej rodiny, napriek tomu sa však nikdy nevydala.

Keď si jej mladší súrodenci Rudolf a Gabriela založili v roku 1896 vlastnú rodinu, Henrieta sa rozhodla stať čestnou členkou cisársko-kráľovského svetského ústavu šľachtícien Mariánskej školy v Brne (*Ehrendame des adeligen Damenstiftes Maria-Schul zu Brunn*). Ústavy šľachtícien boli prestížnymi zariadeniami určenými pre bezúhoné slobodné príslušníčky šľachtických rodín a svojím spôsobom nahrádzali kláštory. Členky však neskladali žiadne sľuby. Henrieta Choteková bola iba čestnou členkou, aj tak za týmto rozhodnutím badáť definitívne prijatie života nevydatej ženy.

Postupne sa začala angažovať v katolíckom hnutí vo Viedni. Stála pri zrode laického vyučovania náboženstva v Rakúsku, pracovala na poli kresťanskej výchovy a vzdelávania detí a mládeže, výraznou mierou podporovala zakladanie a činnosť kresťanských organizácií mládeže. Stala sa známou ako „spolková matka“ (nem. *Bundesmutter*). Inklinovala ku „katolíckemu romantizmu“ a v sociálnych otázkach jej boli blízke katolícko-socialistické východiská. Grófká nebola typickou príslušníčkou vtedajšej šľachty. Skôr bola šľachticnou, ktorá narušovala konvencie.

Pani domu a hospodárka

V korešpondencii s otcom z konca 19. storočia je evidentný jej záujem o dianie na panstve. Praktickosť a schopnosť viesť domácnosť nemohli chýbať u žiadnej šľachtickej. V prípade Henriety Chotekovej môžeme povedať, že sa nijako nevyklúčovali s jej idealizmom. Niekoľkokrát týždenne podrobne informovala otca, ktorý sa často zdržiaval na chotekovských panstvách v Báč-

Horný kaštieľ, južné kridlo so vstupom do kaplnky
a časť západného kridla
Upper Manor House, southern wing with the chapel entry
and part of the western wing

Horný kaštieľ, východné kridlo (hospodárske priestory)
a múr na južnej časti nádvorja

Upper Manor House, eastern wing (farmhouse rooms)
and wall in the courtyard's southern part

Mária Henrieta Choteková v ľudovom kroji, okolo roku 1914

Marie Henriette Chotek in folk costume, around 1914

sko-bodrožskej a Srijmskej župe (dnes Srbsko). Písala o poľných prácach, o dozrievaní plodín, o zbere úrody. Vždy sa tak dialo s veľkým oduševnením a s nepredstieraným záujmom.¹ Blízky vzťah k prírode zdedila po otcovi a jeho strata v roku 1903 grófkú hlboko zasiahla. Ako štyridsaťročná bola nútená usporiadať si život a budovať novú existenciu. Keď nadobudla dedičský podiel, rozhodla sa presťahovať do vlastného domu.

Začiatkom júla 1906 bola Dolná Krupá svedkom slávnosti posvätenia základného kameňa jej nového pribytku. Pamätný text, ktorý grófka pri tejto príležitosti skoncipovala v nemčine i v slovenčine, sa dodnes zachoval a stal sa jediným dokumentom v slovenskom jazyku (v jeho nárečovej podobe), písaným rukou grófkych Chotekovej: (...) *Ten to dom sa postavil pre Osvicenu Pani Grófkú Mariu Henrietu Chotek, ceru Rudolfa Grofa Choteka a Mariu Grofku Khevenhüller Metsch, po smrci jej milých rodičov, abi im mohla byť blízko. Naswatil ho Vel. Pan Anton Rácz, farrar. Staval hu podľa 'terve' Pani*

Grófki Pan stavatel Joseph Kadlec s Trnavi. V roku po Christa panu narodenie 1906 4. Juli. Z niekoľkých viet napísaných v typickom krupskom dialekte sa okrem mien miestneho farára a trnavského staviteľa dozvedáme aj zaujímavý fakt, že dom sa staval podľa „terve“ pani grófkych. Slovo „terve“ je odvodené z maďarského *terv*, *tervezet* (= plán, projekt), čo znamená, že stavbu si navrhla ona sama. O tom, že jej názor na bývanie bol veľmi svojský, svedčí fotografická dokumentácia nového sídla. Grófka sa vo svojich predstavách vrátila v čase, a tak sa zrodil ideál vidieckej usadlosti s hospodárskym dvorom. Inšpirovala sa prvkami domáceho aj zahraničného tradičného ľudového staviteľstva. Zhmotnila tak svoj sen, ktorý bol od predstavy o typickom bývaní šľachty veľmi vzdialený.

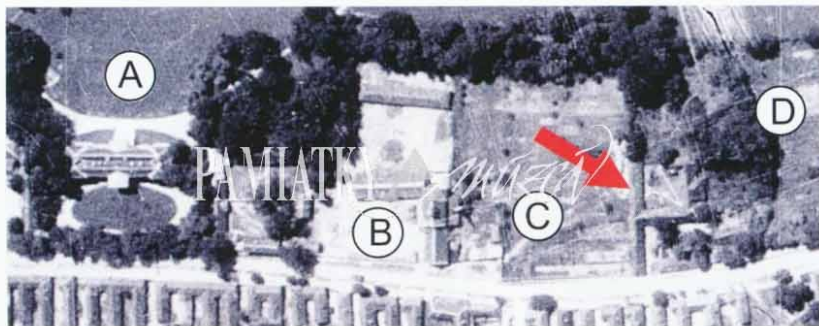
Domáci nazývali stavbu „horný kaštieľ“, pre grófkych to bol *Schweizerhaus* (švajčiarsky dom). V písomných prameňoch takéto označenie abscentuje, stretli sme sa s ním až v roku 1975.² V dobových nemeckých textoch nachádzame skôr všeobecnejšie pomenovania: „sedliacky dom“ (*das Bauernhaus*), „sedliacka izba“ (*die Bauerstube*, v interiéri).³

Už účastníci exkurzie zo Spolku záhradkárov a priateľov záhrad v Dornbachu (časť Viedne), ktorí Dolnú Krupú navštívili v júni 1928, dokázali oceniť hodnotu stavby: *Sedliacky dom so všetkými svojimi starými krásnymi detailmi, obľúbená rezidencia grófkych, ponúkol účastníkom veľa k videniu.*⁴

Jej pribytok mal evokovať dojem starého vidieckeho domu typického pre niektoré regióny Švajčiarska. Na prvý pohľad zaujme slamená strecha (*das Strohdach*), ktorá je jeho hlavným poznávacím znamením. Pozornosť upúta aj množstvo detailov, neprehliadnuteľné boli napríklad drevené okenice alebo komíny ukončené dekoratívnymi hlavicami.⁵

Obydlie pre všetkých

Sídlo bolo súčasťou pomerne rozsiahleho súboru hospodárskych a obytných budov. Nachádzalo sa severozápadným smerom približne 250 metrov od „veľkého“ kaštieľa na grófskych pozemkoch za liehovarom a starou ovocnou záhradou (panšulou, čo je miestna skomolenina nemeckého *Baumschule* – škôlky na mladé stromčeky). Svojej polohe vďačí aj za pomenovanie „horný kaštieľ“, čiže hore alebo vyššie od rodičovského kaštieľa.

Letecký záber na areál kaštieľa z roku 1936, šípka je označený horný kaštieľ; A) kaštieľ, B) liehovar, C) ovocná záhrada, D) ružová záhrada
Aerial photo of the manor house area from 1936, an arrow marks the Upper Manor house; A) manor house, B) distillery, C) fruit garden, D) rose garden

Zdroj: Topografický ústav Banská Bystrica

Katastrálna mapa z roku 1896, v strede doplnená nákrešom horného kaštieľa, zelenou je znázornená plocha ružovej záhrady

Cadastral map from 1896, with the Upper Manor House drawn in the centre, green area of the rosarium

Areál v dostatočnej mierke nezachytala žiadna mapa z konca monarchie a iba letecký pohľad z roku 1936 nám čiastočne umožňuje vytvoriť si celistvejšiu predstavu o celkovom rozložení objektov a o dispozícii areálu. Budovy napokon prežili len štyri desaťročia. V lete v roku 1947 sa požiarom časti stavieb krytých slamou začala skaza celého areálu, ktorý bol zakrátko rozparcelovaný na niekoľko pozemkov.

Usadlosť pôvodne tvorili dva samostatné dvory s pravouhlým pôdorysom po obvode obštané budovami, resp. ohraničené múrom. Jedna budova kopírovala uličnú čiaru a ďalšia pozdĺžna stavba oddeľovala sídlo od ovocnej záhrady. Z ulice bol hlavný vstup krídlovou drevenou bránou, ktorou sa vchádzalo na prvé nádvorie – dvor so stajňou, maštálou a hospodárskymi stavbami. Predpokladáme, že niektoré z hospodárskych budov pribúdali postupne, o čom by svedčili fotografie z roku 1947, na ktorých je popisovaný priestor zastavaný viacerými stavbami. Cesta od vstupu pokračovala až na druhé nádvorie oddelené predným krídlom grófkinoho domu.

Budovy boli navrhnuté účelne, využívali sa na chov domácich zvierat a zároveň boli zázemím pre jednotlivé záhrady, vrátane rozária. Na grófkino hospodárstve sa okrem iného chovali sliepky, kačice a králiky. V dobovej tlači sme objavili inzeráty z rokov 1916 a 1917, v ktorých zo svojho chovu ponúkala na predaj rôzne plemená viedenských králikov.⁶

Grófka, známa svojou dobrosrdečnosťou a pohostinnosťou, rada privítala každého návštevníka a hostí zvykla vítať v ľudovom kroji. Svoje obydlie sprístupnila nielen domácim, ale aj hostom. Obytné priestory poskytl ubytovanie pre jej zamestnancov aj s rodinnými príslušníkmi, ale za prvej republiky tu bývali aj štátni zamestnanci – miestny žandár či poštárka.

Múzeum či skanzen?

Svoj dom poňala šťastie ako múzeum a architektúra novostavby vyvolávala dojem historickej budovy. Neskôr to mätlo aj mnohých hostí a návštevníkov a rovnako zapríčinilo vznik zavádzajúceho označenia, keď tento objekt nazývali starým kaštieľom. Postupne sa podarilo objaviť tri vzácne dobové fotografie dokumentujúce dispozičné riešenie objektu.⁷ Zábery zachytávajú všetky štyri trakty pri pohľade zo stredu dvora, vďaka čomu fotograf vytvoril takmer úplný panoramatický obraz budov vymedzujúcich priestor nádvorja.

Predný (severný) trakt mal po stranách dva priechodné vstupy (podbránia – „úkoly“) a v strede vstup s plasticky vyčnievajúcim portálom. Bočné trakty mali rovnakú dĺžku s viacerými dverami a vľavo aj s krídlými bránami (východ). Pôdorys protiahlého – pravého dvorového bloku (západ) ustupuje na jednom mieste smerom dovnútra, no keďže jeho časť je už mimo záberu, účel takéhoto riešenia dokážeme posúdiť až pri porovnaní fotografie zhotovenej po búraní areálu v roku 1947. Záber zachytávajúci sídlo zo západu ukazuje budovy, ktoré by z vonkajšej strany mohli priliehať k spomínanému pravému krídlu. Nevieme však, či boli postavené už v počiatočnej fáze stavebnej aktivity v tomto priestore (po roku 1906) alebo pribudli neskôr.

Zadný (južný) blok zaberá iba necelú polovicu šírky nádvorja, pričom jeho zvyšná časť bola uzatvorená múrom s otvorom pre bránku. Bola tam kaplnka s osobitným vstupom v tvare murovaného výstupku, s tzv. žudrom. V tejto časti nie sú okenné otvory, pretože okná boli na opačnej strane (zvonka budovy). Podľa leteckého pohľadu na areál z roku 1936 predpokladáme, že toto krídlo malo pôdorys v tvare písmena T.

Vstupné a okenné otvory dostali rôznu veľkosť v závislosti od toho, či patrili k obytným miestnostiam alebo k priestoru slúžiacemu na iný účel. Strecha bola krytá viazanými slamami – dochovicou a mala nízke pultové vetracie vikiere, nezastupiteľné

napr. pri sušení poľnohospodárskych plodín. Presahujúci krov strechy po celom obvode lemoval stavbu ako podstienok. Spolu so spevneným „násypom“ pri stene slúžili nielen na odkladanie náradia, ale boli tu umiestnené aj jednoduché lavice či stolíky.

Dobový pohľad na nádvorie ponúka aj viaceré detaily, ktoré dotvárajú obraz pitoresknej stavby a dnešnému človeku pripomínajú súčasti skanzenu. Na oknách prednej časti boli osadené drevené okenice s výrezmi v tvare srdca a v strede nádvorja nechýbala tradičná vahadlová studňa s kamenným napájadlom. Vápnom vybielené murované komíny boli ukončené ozdobnými hlaviciami so strieškou. Dve z nich, na streche kaplnky, sú osobitne efektne s dekoratívnou prepracovanými detailmi. Ich hlavice majú po stranách štyri otvory (hore s oblúkovým, resp. trojuholníkovým profilovaným zakončením). V strede na vrchole sú vsadené malé kríže, čím pripomínajú zmenšeniny zvoníc. Jeden z nich azda túto funkciu aj plnil.

Na podstienku a pri múre vidíme odložené náradie a rôzne nádoby: „máseľník“ na mútenie masla, „riečicu“ na osievanie zrna či „kozu“ – stojan na pílenie dreva, akoby boli odložené iba pred chvíľou. Húf volne presúvajúcich sa kačíc a typická búda pre psa, ale aj ďalšie nenápadné detaily – to všetko tvorí takmer idylickú harmóniu, evokujúcu gazdovský dvor.

Interiér a zariadenie

Okrem spomínanej kaplnky vieme aj o využívaní ďalších miestností. S kaplnkou susedila kancelária s vlastným vstupom, hostovská izba susediaca s jedálňou a kuchyňou, ktoré boli takisto prístupné samostatnými vstupmi. V rohu bola komora a sociálne zariadenie.

Grófkou vlastnoručne písaný text
pri príležitosti položenia základného kameňa

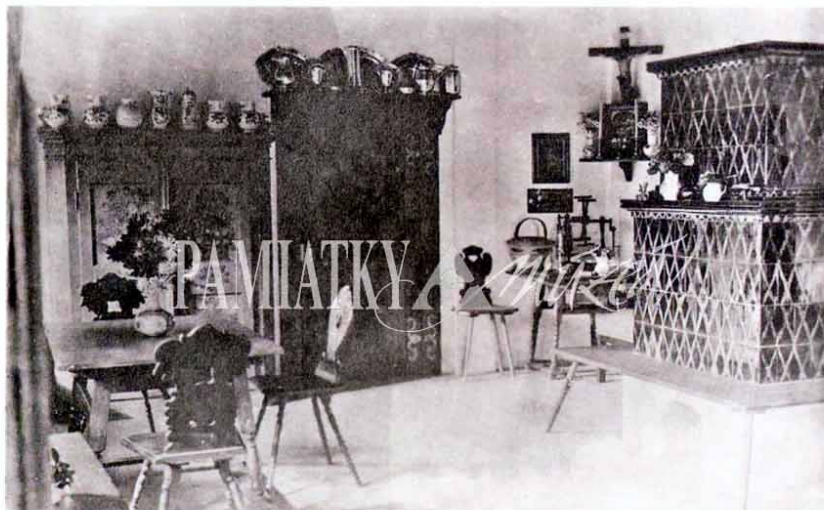
Hand-written text by the Countess

on the occasion of placing the foundation stone

Priestory na východnej strane slúžili na hospodárske účely a boli tam aj byty zamestnancov, ktoré pokračovali až na prvé nádvorie. Do istého času sa tu nachádzala aj vývarovňa pre chudobných, miesto pre núdzové ubytovanie žobrákov či pocestných.

V prednom trakte bola aj „sedliacka izba“ zariadená ako múzeum, ktorú grófká rada ukazovala návštevníkom. Jednu z miestností pamätníci nazývali aj salónom, no nič bližšie o ňom nevieme, zrejme bol totožný s niektorou z už spomenutých miestností. V prednej časti mala grófká privátne priestory: pracovňu a vlastnú izbu (spálňu?).

Vo vnútri čakalo návštevníkov ozajstné múzeum. Grófka tu sústreďovala svoju zbierku starožitností, keramiky, dobového riadu a nábytku či ľudových krojov. Od roku 1907 bola členkou Rakúskej národopisnej spoločnosti (*Verein für österreichische Volkskunde*) a jej zbierku, konkrétne kovové predmety, posudzovali v čase prvej svetovej vojny z hľadiska vhodnosti použitia na vojenské účely. Keďže kolekcia bola veľmi hodnotná, odporúčili ju zachovať. Preskúmanie predmetov sa uskutočnilo 19. a 20. októbra 1916 a vďaka zverejneniu v múzejnom časopise máme ich súpis: *Grófka má 139 kusov cínových predmetov: misky, tanieri, poháre, kanvice, misky na polievky, koreničky, nádoby na kávu atď., prevažne z 18. storočia, ale aj zo 17. storočia, pár kusov napodobňuje staršie predmety, ale boli vyrobené v druhej polo-*

vici 19. storočia (...). Všetky predmety sú vo výbornom stave. Niektoré sú naozaj krásne, napr. dve anglické empírové kávové súpravy, pohár s rúčkou v tvare delfína. Záverečná časť správy potvrdzuje miesto uloženia predmetov i našu charakteristiku jej obydli. Celá zbierka v dome grófký, ktorý bol stavaný a zariadený v sedliackom štýle, bola nevyhnutnou súčasťou domácnosti, je umiestnená v hlavnej sedliackej miestnosti a slúžila aj na stolovanie. Vzhľadom na to, že zbierka sa skladá výlučne zo starých a kvalitných kusov, ktoré sú hodnotné a z hľadiska ľudovej tradície sa stávajú zaujímavými doplnkami domácnosti, Dr. Csermely odporučil celú zbierku zachovať.⁸

Vytvoriť si lepšiu predstavu o interiéri nám opäť pomôže fotografia, ktorú si dala vyhotoviť grófká a zachovala sa spolu s už spomínanými zábermi nádvorja.

Podarilo sa nám zhromaždiť aj niekoľko autentických svedectiev opisujúcich dojmy z návštevy v hornom kaštieli. Mladšia dcéra jej netere Márie Pallavicino, Mária Lujza, si ako šestnásťročná v roku 1943 do svojho denníka zapísala: *Mala krásny dom, kde bola jedáleň ako skleník s rastlinami, vtákmi a veveričkami. Hostia nie vždy spomínali na túto jedáleň s vďakou.*⁹

Rovnako stručnu spomienku si zaznamenal jej súčasník, riaditeľ miestnej ľudovej školy Vojtech Husárek: *Slobodná dcéra starého grófa, Henrietta, žila svojráznym spôsobom. Na hornom konci obce si dala vystavať zvláštny prízemný dom. (...) V lete, na jej veľkú radosť a pýchu, v izbách hniezdili lastovičky a svojím trusom pošpinili všetok nábytok.*¹⁰ Obsažnejší záznam máme vďaka jednému z obdivovateľov jej ružovej záhrady, Gustavovi Bradovi, ktorý si počas návštevy v roku 1920 poznamenal: *Prijatie bolo veľmi priateľské. Ako keby ma táto úctyhodná dáma poznala už roky. Zaviedla ma do sedliackej izby. Bola to pravá sedliacka izba, ale nábytok, zariadenie, obrazy, keramika, v čom sa bohužiaľ nevyznám – to všetko boli starožitnosti, ktorých hodnota bola nevyčísliteľná. Pochopil som iba jedno – všetko bolo zhromaždené s veľkou znalosťou a zaničením pre vec. Majiteľka týchto pokladov všetko vkusne a s hlbokým pochopením usporiadala tak, aby sa pozorovateľovi nič nevnucovalo.*¹¹

V takomto prostredí grófká žila a tu prijímala aj návštevy, na zvýšenie autentic-
kosti oblečená v ľudovom kroji. Ich počet rástol úmerne so stále viac sa šíriacou slávou
jej ružovej záhrady v susedstve horného kaštieľa.

I. N. O. P. B.

O meu nsoze trajicki polovni soten to
prai kamei, asi sa f tam to daine tau
tuki muelile, kasevile a comulo co bende
na ouce slasi Tama Baka a ~~stodocum~~
spaseni ducam.

La obotegere a ~~stodocum~~ ^{stodocum} ston to daine
moy ~~stodocum~~ ^{stodocum} orei fidi a a maty rodome
at heitib ~~stodocum~~ ^{stodocum} pe ho postaimi.

Tene to daine a postaimi orei ~~stodocum~~ ^{stodocum} Tama
Grafu Maria kameile ~~stodocum~~ ^{stodocum} Tama
Grafu ~~stodocum~~ ^{stodocum} a Tama Grafu Kheve ~~stodocum~~ ^{stodocum}
metok, pe surci fiji mitich ~~stodocum~~ ^{stodocum}
ati in muela bit ~~stodocum~~ ^{stodocum}.

Kameile ~~stodocum~~ ^{stodocum} he. Pel. Tama ~~stodocum~~ ^{stodocum} Tama farsas
Staat heu podla ~~stodocum~~ ^{stodocum} Tama grafki ~~stodocum~~ ^{stodocum}
Tama staatel ~~stodocum~~ ^{stodocum} Kasele a Tama
Broker pe Christa pame ~~stodocum~~ ^{stodocum}
1906 4. Tama

Tosam tiel Kasele ~~stodocum~~ ^{stodocum} ~~stodocum~~ ^{stodocum}
Citad ~~stodocum~~ ^{stodocum} ~~stodocum~~ ^{stodocum} ~~stodocum~~ ^{stodocum}
Fonim moze dain do muelidki ~~stodocum~~ ^{stodocum} ~~stodocum~~ ^{stodocum} ~~stodocum~~ ^{stodocum}
6. Tama Citad

Poznámky

- 1/ Slovenský národný archív v Bratislave (SNA BA), Fond Brünswick – Chotek Dolná Krupá, škatula č. 233.
- 2/ JACOB, A. Die Rosengräfin Marie Henriette von Chotek. In *Der Rosenbogen mit Jahrbuch*, 4/1975, s. 91: „...und selbst vom Schweizerhaus, in dem die Gräfin lebte, blieb nichts.
- 3/ GRÄSER, Franz. Gärtnereibesch. Ein Bauernhaus, mit allen seinen alten schönen Einzelheiten... In *Illustrierte Flora* 7 – 8/1928. Verein der Gärtner und Gartenfreunde Wien-Dornbach, s. 163.
- 4/ BRADA, G. Gräfin Maria Henriette Chotek und Ihr Rosar. In *Rosen-Zeitung*, 1/1921, s. 3.
- 5/ HUNZIKER, J. *Das Schweizer Haus, nach seinen landschaftlichen Formen und seiner geschichtlichen Entwicklung*. (Herausgegeben von C. Jecklin). Bd. IV. Aarau 1906. Podľa Jakoba Hunzikera vychádzal tento typ ľudovej architektúry z keltsko-románskej architektúry.
- 6/ *Landwirtschaftliche Zeitung*, 26. január 1916, s. 49.
- 7/ Súbor pohľadní, ktoré grófka dala vyhotoviť, obsahoval najmenej štyri pohľady na jej sídlo. Dva z nich boli reprodukované v knihe Rudolfa Grulicha *Antwort der Liebe*, Salzburg 1985, s. 68.
- 8/ *Múzeumi és Könyvtári Értésítő* zv. 10/1916, s. 198 – 199.
- 9/ PALLAVICINO, M. L. *Ancora un diario di guerra*, s. 4.
- 10/ PETRÁŠ, S. *Ružová grófka a jej svet*. Dolná Krupá : Občianske združenie Korompa, 2010, s. 16.
- 11/ *Rosen-Zeitung*, 1/1928, s. 16.